

nui haere o te tangata te mea kino nei, te mea whakamate i nga kainoho tuturu o nga whenua. Inaianei kei te whakanuia rawatia taua mea i runga i te hoatu paitini ki roto ki nga waipiro mo te Maori. Otira, me i kore e peneitia, ko nga waipiro o nga "parani pai rawa" e kaha ana ki te whakamate i te Iwi ina whakawaia a kahore nei ratou e ahei te whakakore. Kahore he mea kino atu e kitea e tatou i te kite i nga Maori, i nga tane i nga wahine e whakaki ana i nga Paparakauhe i runga i te haurangi kino, a kahore he mea nui atu hei whakama na tatou. Ko nga wa e tino nui ai to tatou kite i tenei tu mea (a i waenga ano o nga taone nui a te Pakeha), a i te aroaro ano o nga kaimahi o te Kawanatanga, ko nga wa o te hoatu moni hoko whenua, me nga wa e tu ai te kooti. A ahakoa puta tenei kino i te aroaro tonu o te Kai Whakawa, o nga Ateha, a me nga piribi maha, e kore e nui te whakakore, a ko nga tangata hoko waipiro kua takahi nei i te Ture kahore rawa ratou i whakamamaetia. Kahore o maua kitenga nui i tenei he, notemea i tahuri maua ki te whakahe, ki te whakawehi i nga tangata Maori me nga Pupurikana. Kotahi ta ma maua tuku atu i ta maua whakawa ki tetahi wa ke, i Patea, a whakaae mai ana nga Maori kua kai nui ratou i te waipiro; a i runga i te whakahoa mai a te Kai Whakawa Tuturu ki te pehi me te whakawehiweki i nga Pupurikana, kahore i tuaruatia tenei kine.

X.—WHAKATAUNGA A TE KOOTI WHAKARITE UTU.

Ka tahuri maua inaianei ki nga tikanga o te whakarite utu: a e mea ana maua kahore pea e taea te whakarite te whakawhiwhiwhiwhi o tenei mea ngawari.

Ko te tikanga o "Te Ture Tango Whenua o 1863," ko nga whenua o nga tangata ata noho i tango-hia, me whakarite ki te moni anake: a whakaturia ana te kooti hei rapurapu i te mea hei utunga. I te tau 1864, i whakamanaia Te Kawana hei whakanui i nga whakarite o te Kooti, a ki te kore e hoatu e te Kooti, mana e hoatu. I te tau 1865, i whakahoua ano te Ture, a i kiia kia utua ki te whenua anake, a ki te whenua, ki te moni tahi ranei, a ma te Kawanatanga te tikanga i mua o te whakataunga. I te tau ki muri mai i whakakorea tenei here, a i waiho ma te Kawanatanga te tikanga, i mua i muri ranei o te whakataunga ki te hoatu moni, whenua ranei, me apiti ranei raua.

I te tunga tuatahi o te Kooti i Nu Paremata, i Hune, 1866, e toru nga tikanga i whakaritea e te Kooti. Tuatahi: Ko te 14 o Hanuere, 1840 (te ra o te panuitanga o te iringa o te Mana o te Kuini), te wa hei whakaaronga e marama ana te mana o te tangata Maori, ki te whenua i reira. Tuarua: "I runga i te kitenga e kore rawa e ahei te rahi ma te Rangatira ahakoa rangatira whakahoa mai, ahakoa rangatira hoa-riri;" e ki ana te Kooti "me whakariterite te wahi ma te rangatira whakahoa mai ki te wahi mo te rangatira hoa-riri, me rite tahi." Tuarua: Ko nga tangata katoa e tono whenua ana, a kahore i noho i runga i te whenua ki muri mai o te tau 1840, ka whakakorea rawatia, otira e tika ana kia hoatu e te Kawanatanga. A i runga i tenei tikanga e 908 nga tangata whakahoa mai i panaia atu mo te kore noho i te whenua, a kahore ranei i ata noho. I ki te Kai-whakarite o te Karauna "E kore e mau te Kawanatanga i nga kupu i whakaputaia i nga Kawanatanga o mua." Whakakorea ana tenei e te Kooti. I te tuanga o te Kooti i Whanganui i Tihema ki muri mai, i whakarereaketia tenei ture pana, otira he mea ano ka tukua mai etahi tangata kahore i noho i te whenua i runga i nga tikanga noa. I puta te kupu a te Kooti i ki "Ko te hea o te tangata whakahoa mai e ngaro atu ana, e rite ki te hea o te tangata kotahi whakahoa mai e noho ana i te kainga, me te hea o nga tangata hoariri e noho atu ana i te kainga." Kahore e ata kitea te paanga o tenei mea i raro i te ture, he aha i whakaritea ai te mana o te tangata whakahoa mai ki te maha o nga hoariri. Ko te putanga tenei o tenei mahi rereke: e 40 nga tangata whakahoa mai e noho ana i te kainga, e 957 te hoariri. Ko nga eka ma te tangata whakahoa mai e noho ana i te kainga e 400, ko nga eka ma te tangata whakahoa mai e noho ke ana, 16 eka. Ehara i te mea miharo, kahore tenei i whakaaetia e nga Rangatira. Kahore he mea hei whakakata rawa atu i te tangata i tenei ata whakatau marire o te kupu o te Kooti, a i runga i taua whakataunga puta ana kia 16 eka ma te toa whawhai o Whanganui, ara, te Rangatira nei, a Mete Kingi Paetahi, i haere nei i to tatou taha ki te whawhai ki te hoariri, a ko enei eka hei utu i toa mana Hapu. A tenei ano i ata kiia (kei kore pea e ahei a ia te whakaaro ki tenei aroha nui ki a ia), kia 5 anake nga eka i te wahi marama, a kia 11 eka ki whea noa i te koraha.

Hui katoa e 518 whakataunga a te Kooti i roto i nga wehewehenga tekau ma rua, a kahore i tino tae ki te 80,000 eka. Ko nga tino tikanga o te mahinga tenei te apiti nei ki euei korero, me te ara i mahia ai ratou.

Na, ko te tino tikanga o te ture, ko te whenua i whakataua e te Kooti me ruri me karauna karaati. I ki "Te Ture Whakatikatika i te Ture Whakanoho Tangata, o 1865" "Me tapiri ki te whakataunga ki te mapi me ona korero e whakaritea ana nga tikanga." A whakaritea ana nga tikanga i Hune, 1866, e te Runanga o nga Minita, a i ki me tuhi ki tua, me tapiri ranei te mapi o te whenua ki te whakataunga. A i tuaruatia tenei kupu a te Runanga Minita i te tau ki muri. Otira i whakakorea te ara o te mahi o aua mea e te kaihanganga: e rua nga tikanga i whakaritea kia mahia, a whakahe ana raua tetahi i tetahi, ara, i penei (a) me whakaatu te whakatau o te whenua kua whakaritea a kua ruritia; a e ki ana a (b) kaua e whakaritea te whenua, a kia rite ra ano tetahi wa o muri i te whakataunga. I whakaritea kia mahi te Kooti i tetahi mea e kore e taea, a kahore hoki i mahia. I puta nga whakatau mo nga eka rahi ake i te 60,000, a kahore i tainatia a taka noa nga tau e toru o muri iho o te whakataunga. A, i te tainatanga, ko nga kupu (i runga i te ota o te Runanga Minita e kiia nei,) i tuhia ki te pukapuka ta hei whakaatu i te whenua i haehaea. A, i runga i te tikanga o te ata mahi i runga i te Ture, e marama ana kahore aua whakataunga o te Kooti i mahia ki nga ritenga o te ture, a i runga i tenei e whakaitia ana i te tu whakaritenga ki te tu o te kupu o te whakaaro o te karauna kia mahia.

He maha no nga kupu, no nga tikanga taimaha, i mua o te whakaritenga i enei whakatau e kore e ahei ia maua te whakaatu katoa. Ka whakaaturia e maua etahi o nga mea nunui, kia kitea ai te nui o te whiwhiwhiwhiwhi o tenei mea.

I. O roto o nga whakatau ke te Hauraro o Waitara, i whakataua nga mea o muri nei ki nga Kaitono 251:—